

Kunst met een kleine letter k

Een interview met rechtbanktekenares Renée van den Kerkhof

Daan Groenewoud & Kimia Heidary*

De samenhang tussen kunst en recht komt feitelijk bijna nergens zo sterk naar voren als bij de artistieke, getekende verslaglegging van een zitting. Rechtbanktekenares Renée van den Kerkhof beoefent het vak al bijna zeven jaar. Redacteurs Daan Groenewoud en Kimia Heidary interviewden Renée over het tekenproces, haar interesse in de rechtspraak en ervaringen in het vak, met als afsluiter de hamvraag: ‘Zijn rechtbanktekeningen kunst?’.

Laten wij bij het begin beginnen. Hoe ben je in het vak terechtgekomen? Kun je iets over je achtergrond vertellen?

Mijn allereerste betaalde rechtbanktekening-klus was op 21 september 2016, op mijn 25e verjaardag. Daar ging een redelijke aanloop aan vooraf. Als je door een krant of televisie wordt ingehuurd, dan moeten zij aan jouw portfolio al kunnen zien dat je het kan. Maar om in de rechtbank te kunnen tekenen en je portfolio op te bouwen, heb je een perskaart nodig. Een perskaart kun je alleen aanvragen bij de Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ) als je kunt aantonen dat je publicaties voor nieuwsmedia hebt.

Ik had al ervaring met portret- en modeltekenen, maar wilde op locatie ervaren hoe het is in zo’n zittingszaal. Zonder die perskaart mag je niet op het persbankje zitten of op de stoel vooraan met goed zicht. Dus ik had zoiets van: hoe moet ik hier nou aan beginnen? Ik ben van nature geïnteresseerd in maatschappelijke thema’s. Toen zag ik dat er bij de rechtbank Breda een open dag aan zat te komen, waar nepzittingen zouden plaatsvinden. Fictieve strafzittingen, met échte rechters en medewerkers van de rechtbank die verdachten speelden. Ik dacht: dit is voor

mij het uitgelezen moment. Ik ben namelijk geen pers, maar kan daar dan toch ervaren hoe een zitting werkt. En, er zit iemand met een toga aan zo’n tafel. Dat past bij de stijl en het beeld dat mensen voor zich willen zien in het portfolio.

‘Ik had al ervaring met portret- en modeltekenen, maar wilde op locatie ervaren hoe het is in zo’n zittingszaal. Zonder die perskaart mag je niet op het persbankje zitten of op de stoel vooraan met goed zicht. Dus ik had zoiets van: hoe moet ik hier nou aan beginnen?’

Dat bleek ook de sleutel naar een perskaart te zijn. Ik ben altijd van het duidelijk uitspreken als je iets (privé of zakelijk) wilt. Laat het weten als je iets wilt. In mijn carrière heeft mijn blog mij op meerdere momenten geholpen. Op basis daarvan belde een journalist mij op. Een andere tekenaar had last-minute afgezegd. Of ik zou kunnen invallen die dag.

* D.A. Groenewoud is masterstudent Onderneming & Recht aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Mr.dr.s. K. Heidary is promovenda aan de Universiteit Leiden. Beiden zijn redacteur van dit tijdschrift. Het interview vond plaats op 13 maart 2023. De tekst is geaccordeerd op 5 juni 2023.

Renée van den Kerkhof

Tekening: Renée van den Kerkhof
Foto: Manon Heinsman | © Ars Aequi

© Ars Aequi. Verspreiding zonder toestemming van de uitgeverij is niet toegestaan.
Zie arsaequi.nl/open-access

‘Ja, ik ben dan jarig, maar dan kan ik’. Mijn eerste zitting was meteen in de extra beveiligde rechtbank op Schiphol. Ik had toen nog geen perskaart. Die heb je wel nodig in de rechtbank. Die persaccreditatie kun je krijgen door je op je eigen naam aan te melden, maar ook als je namens een bepaald medium komt. Die dag had de krant waarvoor ik zou tekenen mij aangemeld.

Ik tekende die dag overigens met pen en potlood op donker papier. Dat had ik gezien bij een andere rechtbanktekenaar. Dat bleek niet handig te zijn, want de krant vroeg vervolgens of ik de tekeningen nog kon bewerken zodat het wat lichter was. Je kreeg anders immers een donkerblauwe vlek in de krant. Dat is toen wel nog gelukt.

Daarna duurde het nog even voordat ik voor een tweede keer werd gevraagd. Idem voor de derde keer. Langzaam bouw je dat zo op. Voor mij is het rechtbanktekenen een onderdeel van mijn tekenaarsschap. In totaal zijn er zo’n tien mensen in Nederland die zich part-time of full-time bezighouden met rechtbanktekenen.

Hoe ontvang je je opdrachten?

De meeste tekenaars zijn zelfstandig ondernemers. Je wordt ingehuurd per tekenklus en werkt in opdracht van media. Wat ik dacht dat ging werken in het begin, maar wat niet zo gewerkt heeft, is mijn portfolio naar kranten of media sturen. Dat heb ik een paar keer gedaan. Het was voor mij uiteindelijk veel nuttiger om meer journalisten te leren kennen en op die manier contacten te leggen.

Zijn er bepaalde soorten opdrachten die je weigert?

Ik kan mij niet herinneren dat ik een opdracht – anders dan om agenda-technische redenen – heb geweigerd. In het hypothetische geval dat ik de verdachte(n) bijvoorbeeld zou kennen, zou ik het alsnog zo objectief mogelijk proberen te benaderen en de opdracht aan-nemen. Ik heb in elk geval niet een type zaak dat ik categorisch uitsluit. Meestal weet je het thema van tevoren, maar je weet nooit hoe een zitting gaat verlopen en wat er verklaard gaat worden.

In het begin heb ik het werk wat persoonlijk opgevat. Niet per se dat ik het werk mee naar huis nam, maar toen ik begon met rechtbanktekenen ben ik nog meer de berichtgeving rondom rechtbanken gaan volgen. Dan lijkt het ineens alsof er overal misdaad en verkrachtingen zijn. Ik heb voor mijzelf leren relativeren dat het feit dat iets voor de rechter

komt, een teken is van abnormaliteit. Juist dit soort dingen moeten we voorkomen of afstraffen, omdat het niet in de samenleving thuis-hoort of omdat deze persoon moet leren dat het niet *the way to go* is.

‘Ik teken alleen dingen die echt gebeurd zijn, die ik echt gezien heb en die naar mijn ervaring en mening een beeld geven van wat ik zie. Maar omdat het een tekening is, en geen foto, kan ik een impressie van een zaak tekenen van verschillende momenten’

Wat wil je precies overbrengen in je tekeningen?

Mijn regel is dat wat ik teken, ook gebeurd moet zijn. Ik moet het hebben gezien. Ik ga er niet iets van maken wat er niet is. Ik teken alleen dingen die echt gebeurd zijn, die ik echt gezien heb en die naar mijn ervaring en mening een beeld geven van wat ik zie. Maar omdat het een tekening is, en geen foto, kan ik een impressie van een zaak tekenen van verschillende momenten. Ik kan kiezen.

Een tekening is voor mij een oprechte impressie. Wat relevant is, verschilt per zaak. In het strafrecht is er altijd een verdachte, tenzij diegene afstand neemt van het recht op aanwezigheid. Dat komt soms wel eens voor. Dan teken ik een lege stoel. Ik maak dan een meer metaforische tekening met elementen uit de zitting. Ik teken alleen mensen die er vanuit hun vak zijn, de verdediging en de verdachten.

Belichting en lichaamshouding zijn ook een belangrijke reflectie van hoe het eraan toegaat tijdens zo’n zitting. Je ziet vaak dat wanneer verdachten binnenkomen, ze eerst een beetje rustig rondkijken. Op het moment dat ze in gesprek met de rechter zijn, dan gaan ze achteroverleunen en zijn ze meer zichzelf. Een verdachte die bijvoorbeeld veel met zijn handen spreekt en tegen de rechter ingaat, probeer ik dan ook zo weer te geven. Zo’n tekening is dan veel sprekender. Er zijn natuurlijk ook vaak mensen die er heel rustig of nerveus zitten en dan nauwelijks iets zeggen; dat is ook een beeld.

Hoe zou je je tekenstijl omschrijven?

Als ik mijn eigen stijl moet omschrijven, is het wat meer schilderachtig. Ik werk niet meer zozeer met contouren of lijnen, maar

ik werk met kleurvlakken die ik over elkaar heen bouw. Zoals ik ook schilder eigenlijk. Niet één platte kleur zoals ik voorheen deed, maar schaduw en volume. Het is wat mengen, digitaal. Er zit wel wat textuur in. Sommige gebieden die dan niet per se relevant zijn maar wel bij de setting horen, die houd ik ruw. Ik werk met een witte achtergrond omdat dat voor kranten makkelijk te printen is. Je mag ook best zien dat het een tekening is. Het is geen foto. Digitaal tekenen maakt het mogelijk dat ik steeds een nieuwe laag kan toevoegen en de tekening kan aanpassen waar nodig. Het is minder tactiel, dat wel. Je mist de geur van inkt en verf, het gevoel van papier en gladde potloden, maar ik mis het kliederen niet.

‘Ik heb de verantwoordelijkheid om dat wat ik daar op dat plekje zie, op een goede en heldere manier te brengen. De een zal misschien wat artistieker zijn of het meer als een artistieke uitdaging zien, maar ik probeer het meer vanuit de journalistiek te benaderen’

Hoe ervaar jij het tekenproces?

Je zit te midden van het nieuws en de actualiteit. Ik ben me er ook van bewust dat het een plek met privilege is. Niet iedereen kan zo dichtbij zitten. Ik heb ook die verantwoordelijkheid om dat wat ik daar op dat plekje zie, op een goede en heldere manier te brengen. De een zal misschien wat artistieker zijn of het meer als een artistieke uitdaging zien, maar ik probeer het meer vanuit de journalistiek te benaderen.

Tijdens zo’n zitting ben ik even weer het meisje op de middelbare school dat aan het tekenen is. Waar leraren dan dachten dat ik niet aan het opletten was, is het juist zo dat ik beter kan luisteren doordat ik teken en mijn handen bezighoud. Dat geldt hier ook: ik krijg alles mee.

Van een collega-tekenaar kreeg ik een keer feedback dat ik te veel naar mijn tekening keek en te weinig naar wie er zat. Dan was ik te veel met mijn tekening bezig, terwijl er in de rechtszaal van alles gebeurde. Dat gaat nu beter. We zijn allemaal geneigd om ontbrekende informatie aan te vullen met onze eigen

aannames of wat we denken gezien te hebben. Ik heb geleerd om de hele tijd de tekening te checken met wat er voor me zit.

Zijn je tekeningen altijd af aan het einde van de zitting en hoe ga je om met verdachten die weinig stilzitten?

Nee. Soms duurt de zitting 10 minuten. Dan moet ik verder met wat ik mij kan herinneren. Het is beter dat zolang er tijd is, ik genoeg inprent en refereer aan wat er als voorbeeld is. Soms werk ik dan nog een uurtje na de zitting aan mijn tekening. Soms duurt de zitting 3-4 uur. Dan heb ik wel redelijk wat. Ik zou voor Sinterklaas heel graag een fotografisch geheugen willen hebben.

Ik teken zoals gezegd digitaal, op een iPad. Het merendeel van de rechtbanktekenaars doet dat tegenwoordig. Dat is ook efficiënter, want je hoeft niet naar huis te gaan om te scannen en tekeningen door te sturen. Maar het zorgt er ook voor dat je de tekening kunt aanpassen. Ik kan ook steeds een nieuwe laag toevoegen en dingen aanpassen. Ook verschuiven en draaien. Dat is natuurlijk anders dan op papier. Als een verdachte veel beweegt en tegen de rechter ingaat, vind ik dat sprekend en probeer ik dat ook af te beelden. Als een verdachte moet huilen, dan probeer ik hem ook zo te tekenen.

Je geeft aan dat je alles meekrijgt tijdens een zitting. Beïnvloedt het strafbare feit waar de verdachte van wordt verdacht de tekening, of hoe jij iemand in beeld brengt?

Als ik een meer metaforische tekening maak, dan tot op zekere hoogte wel. Ik probeer dan relevante elementen die in de zittingszaal gebeuren of aanwezig zijn, mee te nemen in de tekening. Maar mijn objectiviteit probeer ik er niet door te laten beïnvloeden. Ik vind het belangrijk dat wij bewust zijn van het feit dat een tekenaar net als een tekstschrijver keuzes maakt in het werk. Je kunt wel proberen zo objectief mogelijk te zijn en zo helder mogelijk een onbemiddelde toegang te geven tot wat je ziet en ervaart. Maar je blijft een mens. Ik pretendeer niet iets anders dan dat te zijn.

Het moment van een getuigenverklaring, slachtofferverklaring of nabestaandenverklaring, dat zijn de emotioneel moeilijkere dingen. Het moment dat mij dat niets meer doet, wat doe ik daar dan? Ik vind het juist interessant omdat het impact heeft op mensen. Rechtspraak is onderdeel van de samenleving. Daar horen dat soort dingen bij. Ik hoef het niet mee naar huis te nemen, maar ik wil daar ook niet als een robot verslagleggen.

Er gaan stemmen op die zeggen dat tekeningen te realistisch zijn en daarom beperkt moeten worden. Wat vind je daarvan? Hoe moet met die beperkingen worden omgegaan?

Er zijn af en toe kleine steekjes hier en daar waarvan je denkt: 'we moeten hiermee opletten'. Dat een rechter bijvoorbeeld invloed probeert uit te oefenen op de plek waar de tekenaar zit, of dat de advocaten de redactie van het medium verzoeken om het gezicht te *blurren*. Toen een advocaat een keer verzocht de verdachte niet te tekenen, hebben de rechters wel weer gezegd: 'je kunt niet van een tekenaar eisen dat hij alleen een slechte tekening mag maken'. Je komt op een gegeven moment ook aan iemand anders' vak.

Ook rechters en officieren van justitie mogen niet altijd worden getekend. Laat ik vooropstellen dat ik het veiligheidsaspect daarvan zeker wel begrijp. Met mij zullen mensen minder snel ruzie hebben, want het zijn vooral de rechters en de officieren die invloed hebben op hoe de zaken aflopen. Maar om te zeggen dat je ze niet mag tekenen, gaat ook ver. Er zijn zoveel andere manieren om erachter te komen wie er betrokken waren bij een zaak. Mensen willen wel een beeld kunnen vormen van de zaak. De meeste zittingen zijn ook openbaar. Het Marengo-proces is wel weer een uitzondering, omdat het zo'n grote organisatie betreft en er zoveel dreigingen en liquidaties omheen zitten. Ik vind het vanuit journalistiek oogpunt ook wel weer een grensgeval: je moet opletten dat het niet de nieuwe trend wordt.

Tegelijkertijd zijn verdachten niet verplicht goed model voor mij te zitten. Om met een petje of hoodie op ineengedoken te gaan zitten, is dan weer niet respectvol naar de rechter toe. Er zit gelukkig ook meer in een portret dan alleen de gelaatstreken. Natuurlijk wil je recht doen aan wat je ziet en wat voor persoon iemand is. Maar het is niet de in-steek dat de verdachte de tekening thuis zou kunnen hangen als een soort staatsieportret.

Vind jij dat rechtbanktekeningen bijdragen aan de beeldvorming rondom een verdachte?

Ja. En daar moet je je bewust van zijn. Als mensen in de krant of op televisie een tekening zien, is dat hun beeld van de zaak. Dus je draagt wel bij aan hoe mensen een beeld vormen van een zaak. Neem de zaak rondom Lucia de B. Daarbij is door een van mijn collega's – die niet meer zo actief is – een tekening gemaakt waarbij ze, ik citeer, 'als een heks was getekend'. Toen waren er al mensen in het publieke debat die zoiets hadden van 'dit

zal haar wel zijn, ze heeft het vast gedaan'. Maar ze is later vrijgesproken. Daar pas ik wel mee op. Er kan nog van alles gebeuren, er zijn zoveel mensen die vrijgesproken worden.

'Je draagt bij aan hoe mensen een beeld vormen van een zaak. Neem de zaak rondom Lucia de B. Daarbij is een tekening gemaakt waarbij ze, ik citeer, "als een heks was getekend". Toen waren er al mensen in het publieke debat die zoiets hadden van "dit zal haar wel zijn, ze heeft het vast gedaan". Maar ze is later vrijgesproken'

Wat is jouw beeld van het beroep van een advocaat, of een rechter of officier van justitie? Had je bepaalde vooroordelen toen je met dit werk begon?

Hoe meer zittingen ik bijwoon, hoe meer ik me realiseer dat echt iedereen voor een rechter kan komen en dat ik nooit rechter zou willen zijn. Al je persoonlijke dingen buitenwege laten en *sec* naar de wet en de mens voor je kijken en alles afwegen, dat kan ik niet. Ik vind het wel grappig dat ik inmiddels doorheb dat rechters en officieren bij bepaalde verdachten of zaken een andere aanpak hebben. Sommigen houden het heel zakelijk, anderen gaan er wat harder in. Dat zijn van die dingen die ik in het begin niet merkte, want dan was het gewoon een officier of rechter. Maar hoe meer zaken ik meemaak, hoe meer ik die nuances doorheb. Of wanneer rechters en officieren doorhebben dat er meer publiek is, dat ze dan ook wat meer de stappen uitleggen, in iets toegankelijker Nederlands.

Ik snap dat ze ook maar mensen zijn. Een paar jaar terug was er een zitting en toen zei de officier: 'ik trek mij terug uit deze zaak. Er komt een vervangende officier. Want mijn kinderen zitten op voetbal bij de kinderen van de verdachte'. Ik dacht toen: natuurlijk. Officiëren hebben ook een privéleven. En natuurlijk staat een toga voor de functie. Een toga is een beetje onmenselijkend. Je vertegenwoordigt een instituut. Daar zit dan wel een mens in. Het is lastig.

Ik heb zeker voor advocaten in de sociale advocatuur heel veel respect – iedereen zou recht moeten hebben op juridische bijstand. Maar het wordt ze wel lastig gemaakt, met

de werkdruk en wat ze er vervolgens voor terugkrijgen. Ik zou wel – dat komt uiteindelijk wel – wat meer diversiteit bij rechters willen zien. Het zijn vaak toch wel de witte heren en dames van stand, met een nette keurige achtergrond.

Ik vind het ook leuk als van advocaten blijkt dat ze ook iets meer zijn dan het beeld – bijvoorbeeld een advocaat die op de motor binnekomt met een legerbroek aan, of tatoeages of piercings. Dat soort dingen. Ook al snap ik dat je er namens je client bent. Ook zijn er advocaten die ik niet per se hoef te horen. Die ik al te vaak heb bijgewoond. Dan denk je: dit wordt weer een heel lang verhaal, gelukkig heb ik lunch meegenomen.

Diversiteit en fatsoenlijke rechtspraak zijn thema's die jou erg aan het hart gaan. Over die fatsoenlijke rechtspraak: zijn we daar al, of hebben we nog een lange weg te gaan?

In de zin dat we veel slechter af zouden kunnen zijn, wel. Er zijn genoeg regeringen in het buitenland die omvallen, mensenrechten die geschonden worden en zelfs alleen al in ons Europa. Als je ziet hoe erbarmelijk de omstandigheden in sommige landen zijn, dan hebben wij het toch best redelijk. Het systeem is wat log en bureaucratisch soms, maar we zijn in ieder geval sinds vorig jaar van de fax af. Er zijn wel ontwikkelingen, maar het is voor mij bijvoorbeeld nog lang niet even makkelijk om erachter te komen wanneer welke zaak is.

Als ik een bepaalde hoop zou mogen uitspreken voor de toekomst van de rechtspraak, dan hoop ik dat we de menselijkheid niet uit het oog verliezen. En meer sprekende features bij de mensen die ik kan tekenen.

Heb je ooit een tekening gemaakt waarvan je na afloop dacht: niet mijn beste tekening, of hier heb ik spijt van?

Elke keer. Aan de ene kant is je laatste werk je favoriete werk en aan de andere kant denk je: ik had zoveel beter gekund. Dat blijft een *struggle*, om jezelf te willen verbeteren. Wat ik vroeger misschien had – nu wat minder – is dat ik het idee had dat ik moest bewijzen dat ik goed kan tekenen. Die bewijsdrang heb ik minder nu. Nu wil ik meer dat het inderdaad een goede, oprechte afbeelding is. Soms vraag ik wel veel van mezelf, terwijl het dan efficiënt toch niet geprint wordt.

Zijn er dingen die je moeilijker of minder leuk vindt aan het beroep van rechtbanktekenaar?

Ik heb wel eens gehad dat mensen op Twitter mijn tekeningen met die van andere rechtbanktekenaars gingen vergelijken en dat ik daar dan negatieve reacties op kreeg. Maar dat kan ik ook wel goed naast me leggen. Iedereen heeft zijn eigen stijl.

De laatste paar jaar heb ik me ook op zakelijk vlak meer ontwikkeld. Ik heb nu zo iets van: dit is mijn prijs, en daar sta ik dan ook achter. We kunnen eventueel onderhandelen, maar dan moet je ook iets teruggeven of dan moet ik iets minder leveren. Maar ik ga niet én inleveren en minder rekenen. Ik heb ook meer referentiekaders, nu ik verschillende soorten klussen heb gedaan. Ik krijg wel regelmatig verzoeken van mensen of ze een dagje mogen meelopen, of ik hun portfolio wil bekijken. Dan zeg ik ook altijd dat ze zich moeten bedenken dat het medialandschap best wel verzadigd is. We zijn niet een heel groot land. Er is niet ontzettend veel werk in dit vakgebied. Ik ben sinds 2016 bezig en ben nog steeds een van de twee junioren, terwijl ik goed vindbaar ben en best al een portfolio heb opgebouwd.

'Ik zie mij niet als kunstenaar, ik zie mij echt als visueel journalist. Het is journalistiek. Misschien kunst met een kleine letter k'

Het Bijzonder Nummer heet Kunst & Recht. Je zei net: 'het is geen autonoom beeldende kunst', maar zijn rechtbanktekeningen volgens jou wel als kunst te kwalificeren?

Het is zeker een ambacht, een kunst. De kunst van het tekenen. Kunst met een grote 'K' is autonoom beeldend. Illustratie, wat ik vooral doe – is toegepaste vormgeving, zo heet het ook op de kunstacademie. Het is tekenen of schilderen, afhankelijk van hoe je werkt. Het valt daar zeker wel binnen voor heel veel mensen, maar ik zie mij niet als kunstenaar, ik zie mij echt als visueel journalist. Het is journalistiek. Misschien kunst met een kleine letter k. Mijn tekeningen moeten dingen doen. Het dient een doel. Mijn werken staan ten dienste van de openbaarheid van de rechtspraak en de tekst van de verslaglegging.

Een timelapse video van hoe Renée's zelfportret tot stand kwam is te zien via https://arsaequi.nl/wp-content/uploads/Timelapse_Renee_90.mp4. Voorbeelden van haar rechtbanktekeningen zijn te vinden op www.neetje.nl.